

Die Welle

Skulle Tredje Riket kunna upprepas i vår tid? Eleverna på en gymnasieskola i Tyskland tror inte att det är någon risk. När deras populära lärare undrar om de går med på att genomföra ett sociologiskt experiment, som en del av projektveckan i ämnet autokrati/envælde, anar ingen vilka krafter som sätts i rörelse. Snart har nästan hela klassen uppgått i en enda stor absorberande organism, "Die Welle"/Vågen.

Filmen, som bygger på en verklig händelse, blir en given utgångspunkt för etiska och moraliska frågeställningar om de mekanismer som samverkar i ett totalitärt samhälle.

Rekommenderad från åk 9

EN FILMHANDLEDNING AV
LOUISE LAGERSTRÖM

Handling

Rainer Wenger är en ung radikal gymnasielärare i en tysk småstad som bor med sin gravida fru, tillika lärarkollega, på en husbåt. Med rötter i punkrörelsen och att squatta rivningslägenheter i Kreuzberg ser han sig självskriven som ledare för projektveckan i "anarki". När det visar sig att en äldre tweedklädd kollega redan norpat åt sig hans "glidarämne" och att "envælde/autokrati" landat på hans lott, bestämmer han sig för att genomföra ett experiment med den elevgrupp som anmält sig till hans kurs.

Man inleder med att diskutera huruvida fascism eller diktatur skulle kunna vara möjlig i dagens Tyskland. De

mer engagerade eleverna förkastar det hela med att de är för välinformerade, att deras historia omöjliggör för diktatur och fascism att återuppstå. Andra, som kommit dit mest för att sitta av tiden, säger att de inte bryr sig.

Den karismatiska Rainer, som också är tränare för skolans vattenpololag, lyckas få klassen att välja honom som ledare och inför genast ett antal regler för samvaron i klassen. Själv skall han tilltalas herr Wenger. Ingen får prata utan att vara tilltalad och man ställer sig upp när man har ordet. Raka ryggar befrämjar ökad blodcirkulation.

Långsamt börjar en mer auktoritär anda att breda ut sig. Och endast ett fåtal av eleverna opponerar sig. Karo och Mona gör ansatser men stannar kvar. Sinan, "Bomber" och Kevin avviker men Sinan och Bomber ändrar sig och återvänder till klassrummet, delvis för att inte riskera slutbetyget.

Herr Wenger fortsätter sitt "teambyggande". Klassen upplever suggestionen i att stampa i takt tills man blir som en enda organism. Man inför enhetlig klädsel; vit skjorta och jeans. Alla får komma med förslag på vad gruppen (eller rörelsen) skall heta och man enas om Vågen, Die Welle. Någon i gruppen tar fram en logotyp, en annan en hemsida. Gemenskapen och sammanhållningen växer men Karo och Mona blir mer och mer motsträviga. Ett av skälen till att Karo fortfarande stannar kvar är att hon är tillsammans med Marco, en av vattenpololagets stjärnor.

Tim, som länge mobbats i skolan, blir rörelsens mest entusiastiske tillskyndare. För honom ger gruppen en ny större mening i livet, en tillhörighet. Demonstrativt brän-

ner han sina gamla kläder, börjar själv att skapa en hemsida för Internet, där han placerar en revolver som symbol för Die Welle. Han införskaffar också ett riktigt skjutvapen och erbjuder sig att bli herr Wengers livvakt. Något som läraren vänligt avböjer.

Även omgivningen börjar att märka av Die Welle. På skolan är meningarna delade. Vissa tycker att det verkar vara på väg att spåra ur medan andra attraheras av gruppen och frågar om man får byta till Rainers klass. Men man vill inte bara begränsa Die Welle till skolan och en kväll "bombar" man staden med sin logotyp. Spraymålar på hus, fönster och bilar, t o m polisbilar och runt ett kyrktorn. Samma kväll återvänder även Kevin till gruppen med flera tusen klistermärken, finansierade av hans förmögne pappa.

Karo, som vägrar att ta på sig den vita skjortan, blir allt mer utfrys av klassen. Inte minst av Wenger som behandlar henne som luft. Dessutom övertar en annan tjej hennes roll i skolpjäsen eftersom hon inte har dykt upp på repetitionen. Istället börjar hon engagera sig för att få alla att inse att experimentet gått för långt. Tillsammans med Mona och några som driver skoltidningen försöker hon organisera ett protestupprop över nätet.

Ett gäng anarkister stöter på några wellieanhängare en natt och anklagar dem för att spraya över deras loggor. Ett slagsmål bryter ut. Plötsligt drar Tim upp en pistol ur ryggsäcken och jagar iväg dem. Hans kamrater chockas trots att Tim övertygar dem att pistolen bara är laddad med lösa skott.

Under fredagskvällen, sista skoldagen i projektveckan, anordnar man ett stort beachparty. Marco, som sörjer sin och Karos allt kyligare relation dränker sorgen i öl. På festen finns Karos bästis Lisa som inte är sen att försöka förföra Marco. De kysser varandra men blir avbrutna när kamraterna vill att Marco skall hålla ett peptalk inför lördagens vattenpolomatch. Karo å sin sida ägnar hela kvällen åt att trycka upp flygblad.

När så den stora matchen skall gå av stapeln blir Karo och hennes väninna inte insläppta men lyckas ändå sprida flygbladen över publiken. Situationen är redan spänd och flygbladen blir den utlösande orsaken till att ett slagsmål bryter ut. Matchen blir avblåst och Die Welle vill hämnas.

Marco söker upp Karo för att försöka försonas. Hon ställer dock ultimatumet att han måste lämna Die Welle. Marco inser att allt håller på att urarta och går hem till Rainer för att förmå honom att avsluta experimentet. Rainer säger ingenting men när Marco gått inser han att hans experiment gått helt överstyr, något hans fru redan påtalat.

På söndagen kallar Die Welle till ett viktigt möte i skolans aula. Efter tumultet dagen innan fruktar man att gruppen skall upplösas. Rainer håller ett tal som blir alltmer upphetsat, om Tyskland idag, om framtiden, om svaghet, om gruppens styrka. Salen kokar när Marco opponerar sig och Rainer beordrar att han skall föras fram till scenen för att bestraffas.

Tre elever håller i Marco medan Rainer med sänkt röst frågar den stora massan vitklädda ungdomar: Vad hade ni gjort om jag sagt åt er att misshandla honom, döda honom? Hade ni lytt mig då?

I ett slag är magin bruten. Rainer ber om förlåtelse att han låtit allt gå så långt. Han meddelar att Die Welle ome-

delbart måste upplösas.

Ungdomarna tittar förvirrat på varandra som om man vaknat upp ur en ond dröm. Då drar Tim sin pistol. Han vägrar att acceptera Die Welles död. Bomber går emot honom och säger att det bara är lösa skott i pistolen. Tim trycker av och Bomber, som träffas i axeln, faller blödande ihop. Rainer närmar sig långsamt Tim som darande riktar pistolen mot honom. Rainer frågar honom om Tim inser konsekvenserna om han skjuter. Är det värt priset? Tim sänker pistolen, för att i nästa sekund vända pipan mot sig själv och trycka av.

Ambulans för bort den döde Tim och den skadade Bomber. Rainer förs ut av polis medan elever, lärare och invånarna i den lilla staden betraktar det ofattbara. I polisbilen syns Rainers ansikte i frusen chock.

Kan det hända igen?

"Die Welle" bygger på en verklig händelse som ägde rum på Palo Alto High School i Kalifornien i slutet av sextiotalet. En av skolans mest populära lärare, Ron Jones, kunde förvånansvärt lätt, inte minst med tanke på tidsandan av civil rights-aktivism och frigörelse, få sina elever att acceptera ett fascistiskt experiment.

I verkligheten avslutades det efter fyra dagar med att ungdomarna satt och väntade på en teveutsändning där en rörelse liknande Die Welle, som dessutom påstods vara rikstäckande, skulle presenteras. När ingenting händer berättar läraren om experimentet varpå eleverna istället fick se en film om nazismen.

I filmen inleder Rainer sitt projekt kring fascism (envælde/autokrati) med en rad frågor till klassen.

Vilka grogrunder gynnar en diktatur? Vilka historiska exempel känner ni till och framför allt, kan denna styrelseform uppstå när som helst och var som helst?

Eleverna suckar först uppgivet. De är (som tyska ungdomar) trötta på att nazismen alltid används som det givna exemplet på diktatur. Vad har de för skuld i det som hänt före deras tid? Någon hävdar dock att just de, som tyskar, faktiskt har ett unikt historiskt ansvar. Att tredje riket skulle upprepa sig ser majoriteten dock som osannolikt med tanke på att de är välinformerade och upplysta.

Diskussionen går vidare. Man kommer fram till att förutsättningen för att en diktatur skall kunna växa på samma sätt som nazismen, krävs en grogrund av missnöje. Det kan handla om sociala orättvisor, arbetslöshet, inflation, ojämlikhet och politisk apati. Underblåst av nationalism och en stark ledargestalt.

Rainer börjar nu bygga en ny gruppsammanhållning i klassen. Även om det inte är yttre omständigheter som inspirerar gruppen börjar man ändå att definiera sig som något annat än omvärlden (övriga skolan). Själva gruppens framgång blir det första målet och sammanhållning och styrka genom disciplin blir snabbt ett mantra.

- Fundera över hur det kommer sig att eleverna trots att de anser sig väl medvetna och upplysta ändå på kort tid uppslukas av Die Welle?

- Med tanke på filmens elever och deras historia hur ter sig experimentet? Borde de ha varit mentalt förberedda,

misstänksamma och mer kritiska? Eller finns det alltid nya grogrunder för att auktoritära system skall få fäste? Hur besvarar filmen frågan om detta kan hända igen?

Verklighetens experiment utfördes på en amerikansk skola under en radikal tid. Filmen utspelar sig mot en bakgrund där Tyskland skulle kunna se sig som globaliseringens förlorare i en värld med maktlösa politiker i händerna på multinationella företag. En tid av ökande sociala klyftor och terrorism. Det är inte förrän vid mötet i slutet av filmen som Rainer spelar ut "omvärldskortet" men eleverna är då i hans grepp.

- Fundera över hur mötet utvecklas, vilken dramaturgi Rainer väljer att följa. Fundera över vad som skulle kunna ha hänt med gruppen om Rainer inte valt att lösa upp Die Welle.

- Nazismen byggde på att en del av befolkningen delade och trodde på ledarnas ideologi. Det är viktigt att känna till att Hitler en gång kom till makten i demokratiska val innan han upplöste riksdagen och införde diktatur. Att han var en karismatisk ledare var en förutsättning för detta. Rainer är redan en populär och självskriven ledargestalt med ett kamratligt tilltal gentemot eleverna. På vilket sätt kan han lättare genomdriva de nya reglerna? Vad hos honom finner de attraktivt?

Ron Jones har berättat i intervjuer att han förvånades över hur snabbt hans elever anammade den nya ordningen. Eleverna själva har vittnat om att framför allt deras förtroende för honom som ledare gjorde att de var villiga att underkasta sig även tveksamma idéer. Precis som Rainer var han ung och radikal. Han bedrev en spännande och annorlunda undervisning full av okonventionella inslag.

- Det går inte att ta miste på elevernas entusiasm för projektet. De är i en ålder då man på allvar börjar tänka självständigt och forma sin identitet och sina värderingar. Jämte idealismen och energin är man också väldigt sårbar och påverkbar. Vad kommer Rainer att spela för roll i försöket? Hur inverkar hans tidigare status på skolan? Fundera över Rainers förändring? Vad innebär försöket för honom personligen? Finns det, som hans hustru påpekar, narcissistiska drag som gör att han driver projektet för att tillfredsställa sina egna behov?

Die Welle börjar snabbt leva sitt eget liv där eleverna blir allt mer fanatiska och avståndstagande från alla som inte accepterar "vågens" regler. Men det är först när Tim utsätter sig för livsfara som Rainer inser att försöket vuxit utanför hans kontroll.

- Mötet med alla samlade i aulan och Marco som enda oppositionell blir det ultimata testet. Hur långt skulle eleverna vara beredda att gå i Die Welles namn? Kan de tänka sig att använda våld, tortyr eller till och med döda om ledaren gav en signal?

- Fundera över Rainers ansvar för hela projektet. Kommer hans försök att stoppa Die Welle för sent? Med tanke på hur vissa elever förlorar sig, finns Rainer där för att fånga upp dem? Är det moraliskt riktigt av en lärare att utföra den här typen av experiment med sina elever, eller är det en farlig variant av verklighetsbaserad undervisning? Vilket ansvar vilar på läraren?

- Eleverna i filmen är vana att använda sig av Internet och mobiler och uppbyggnaden av Die Welle sker på hemsidor, via mobiltelefoner och myspacesidor. Genom vilka olika kanaler skulle en sådan rörelse kunna spridas i vår tids kommunikationssamhälle? Är det farligare, effektivare eller ett mer distanserat sätt att kommunicera?

Gruppen på ont och gott

Avgörande för den slags diktatur som *Die Welle* skildrar är gruppen och känslan av ett vi mot dom. Skolan i sig utgör en avskild värld och inom skolan finns grupperingar som de olika klasserna, teatergruppen och vattenpololaget.

Vi ser hur teaterrepetitionerna ofta slutar i kaos när stridande viljor och ambitioner drabbar samman. När ingen riktig ledare finns och när de starkaste eleverna, som är vana att få sin vilja igenom, demonstrativt ställer ultimatum. I vattenpololaget är det tydligt att bristen på samarbetsförmåga ger ett sämre spel och mindre chanser att vinna.

Rainer börjar genast bygga upp vi-känslan genom att få eleverna att känna sig som en enhet. Andas och marschera i takt, tillsammans. "Detta kan riva broar".

Snart föreslår han också att de skall samarbeta i skolarbetet, det vill säga, det är okej om man kopierar varandra. Det är gruppens sammanlagda resultat som räknas. Uniform klädsel, en gemensam hälsning, ett namn och en logotyp förstärker gruppstillhörigheten.

De flesta eleverna ser positivt på den nya sammanhållningen även om någon tycker att det är fel att sämre elever ska åka snålskjuts på de mer begåvade.

Ungdomarna isolerar sig snabbt från skolans övriga elever. Det uppstår en ömsesidig misstänksamhet. Även inom gruppen frågar man sig; är du med eller inte? Ställer du upp på våra överenskomna regler. Ute i samhället möter de emellertid andra grupperingar med andra ideal. I filmen representeras dessa bland annat av anarkister. Snart har stadens gator intagits av rivaliserande grupperingar som vill markera sitt revir.

- Gruppdynamikens komplexitet tydliggörs i *Die Welle* på olika sätt. Konflikterna i teatergruppen och vattenpololaget löses när regissören å sin sida blir mer auktoritär och polospelarna upptäcker att tricket heter samarbete. Fun-

dera över hur filmen beskriver gruppens problem och hur Die Welle påverkar elevernas förmåga till samarbete, respektive underkastelse.

"Tillsammans är vi starka!" Håller vi ihop kan de svaga dra nytta av de starka. Styrka genom sammanhållning och gemensamma mål. Vi ser prov på en ny generositet. En elev erbjuder sig att låna ut en vit skjorta till en mindre bemedlad kamrat. När Tim råkar illa ut ställer kompisarna Sinan och Bomber upp och lovar att alltid finnas till hands.

Men gruppen lockar också fram sämre sidor. Misstänksamheten och övervakningen av varandra ökar. Ingen vill riskera att inte vara tillräckligt lojal. Även om Die Welle inte bygger på formell elitism är det ändå inte alla som passar in. Marco tycker att överklasskillen inte förtjänar en plats i Die Welle eftersom han uttryckligen varit negativ till en början. I hans ögon är det inte till hans fördel att hans rika pappa sponsrar rörelsen.

Die Welle, som utger sig för att vara anarkisternas motsats, använder sig av samma militanta metoder för att sprida sitt budskap. Maskerade, iklädda munkjackor och kamouflagemundering "bombar" man husfasader och skyltfönster kvällstid med sin logga och sitt budskap.

- Fundera över de goda respektive dåliga sidorna med starka gruppgemenskaper. När märker vi i filmen att det negativa tar överhanden? Finns det problem redan initialet?

Att stå utanför

Wengers försök fungerar mer effektivt än han själv hade kunnat förutspå. Men trots att det hela liknar en masspsykos påverkas enskilda elever i olika grad.

Karo, som kommer från ett liberalt och frigjort hem där föräldrarna uppfostrat sina barn till självständigt tänkande med frihet att själva söka sina gränser, bryter sig tidigt ur gruppen.

Hon vägrar att bära skjortan och svarar på utfrysningen med att aktivt arbeta för att försöka att omvända sina klasskamrater. Det framgår att Karo alltid varit egensinnig, dominant och tagit sin position för given. På gränsen

till egoistisk.

I förhållandet till pojkvännen Marco är det hon som dikterar villkoren och han blir allt mer osäker på deras förhållande. För honom, som kommer från ett socialt trasigt hem, blir Die Welle en ny gemenskap att uppgå i. Medan Karo är säker på sin hållning gentemot Die Welle är han mer ambivalent. Inte minst på grund av flickvännens inflytande.

Ett tredje förhållningssätt står klassens nörd Tim för. Han som tidigare bara accepterats hos killgänget i egenkap av 'drogfixare'. Han genomlider kyliga middagar tillsammans med sina föräldrar som framstår oförmögna att engagera sig i sonens liv. Också hans entusiasm över Die Welle möter de med tystnad.

Som en symbolisk rit bränner han upp sina gamla kläder, inte minst märkesprodukter som en protest mot multinationella företag. När någon annan får ansvaret för utformandet av Die Welles hemsida blir han besviken och tar saken i egna händer. Gör en egen och börjar samtidigt söka information om vapen på nätet.

Som ett bevis på sin hängivenhet klättrar han upp på byggnadsställningen och sprayar logotypen. När han inte bemöts som den hjälte han hoppats vänder han sin förtrivlan först mot gruppen och sedan mot sig själv.

- Karo, som framstår som den enda riktigt oppositionella, gör det mot bakgrund av en trygg uppväxt och ett gott självförtroende. Inte ens Wengers utfrysning avskräcker henne. Hon vågar konfrontera läraren med att han förlotrat kontrollen. Fundera över var hon hämtar styrkan i att våga ta avstånd från en rörelse som svept med sig hela klassen?

- Var befinner sig Marco i relation till Die Welle? Är han representativ för hur den enskilde tacklar en stark påtryckning? När upplever du att han vänder i sina sympatier?

Tim, slutligen, blir fullkomligt uppslukad. Plötsligt har livet fått en mening och han en uppgift. Men han frångår genast överenskomna regler och börjar agera på egen hand. Signalerna syns tidigt. Extasen, skanderandet av

svulstiga slagord och beslutet att utse sig själv till Wengers livvakt.

- Filmens tragiska final blir Tims sista desperata försök till den bekräftelse och det erkännande han aldrig kommer att få. Nu har han ett vapen och de måste lyssna. På vilket sätt gör hans historia av utanförskap honom särskilt mottaglig för den nya gemenskapen? Fundera över hur försöket faller ut hos olika individer.

- Med filmens exempel som utgångspunkt, hur står man bäst rustad inför den påverkan som ett kraftigt kollektivt gruppträck innebär? Vad spelar hemförhållanden och uppföstran för roll i sammanhanget?

- Ett samtal mellan två killar belyser frågan kring dagens ungdomars samhällsengagemang. Eller snarare brist på detsamma. "Det finns inga värderingar och ideal längre. Alla vill bara ha kul", suckar en. Han menar att deras generation inte kan enas kring något gemensamt mål. Fundera över deras resonemang. Stämmer det? Har unga idag svårt att finna sina ideal. Innehåller Wengers 'slutplädering' saker som skulle kunna ligga till grund både för missnöje och engagemang.

- Vad brinner ungdomen för idag? Vad engagerar er? Miljön, jämlikhet eller djuren rätt? Finns det en skillnad mot tidigare generationer? Har individualismen blivit viktigare än kollektivismen? Vad visar händelserna i filmen när det gäller det mänskligt behovet av gemensamma strävanden?

Samhället som teater

Totalitära rörelser i alla tider har använt estetik och gruppuggestion som medel för att skapa gemenskap inom gruppen, lydnad mot ledaren och för att ingjuta fruktan i omvärlden. Nazismen i Tyskland och fascismen i Italien är dock exempel på diktaturer som satt detta i system på ett sätt som saknar motstycke. Huruvida experimentet som det framställs i filmen skulle ha lyckats diskuteras på en annan plats i denna handledning men Rainer använder medvetet samma metodik som nazismen för att skapa sin "våg".

En av de första saker som Rainer låter eleverna göra är att marschera. Något som var ett centralt inslag i nazismen och fascismen för att skapa sammanhållning. Herman Rauschnig, en nazistisk maktbarn som efter en tid bytte ståndpunkt och flydde till USA, beskriver marscherandet; Marscherandet upphäver individualiteten. Marscherandet är den ofrånkomliga moraliska rit, varigenom folkgemenskapen på ett raffinerat sätt drillas ända ned i det undermedvetna. (ur boken "Samhället som teater" av Arne Ruth)

Adolf Hitler insåg också tidigt den suggestion och den styrka som man kunde uppnå med ett välregisserat skådespel. Massmötena blir emblematiska för nazismens framväxt under trettioalet. Och omvärlden såg hänfört på. Vem kunde motstå denna folkliga kraft? I "Mein Kampf" beskriver Hitler hur han tänker sig att den vanlige tyske medborgaren skulle stärkas i ett massmöte; När han från sin lilla verkstad eller från den stora arbetslokal, där han känner sig liten, för första gången träder in i massmötet

och är omgiven av tusen och åter tusen människor med samma sinnelag, när han för första gången rycks med av det suggestiva sorlet och hänförelsen hos tre- eller fyrtusen andra/... / Den man som kom dit tvivlande och tvekan, lämnar mötet övertygad: han har blivit ett led i gemenskapen.

När Rainer iscensätter det sista mötet med Die Weller är det en renodlad nazistisk dramaturgi vi får se. En karismatisk ledare som tar initiativet, leder gruppen samman. Beskriver den egna rättfärdigheten och omvärldens hot. Allt med grasserande intensitet. En metod som blir livsfarlig oavsett om Rainer hade valt att fortsätta eller att bryta mötet. Ingen vet vad som skulle ha hänt med Marco om Rainer fortsatt. Men för Tim var det redan för sent, för honom var förtrollningen omöjlig att bryta och det hela slutar i tragik.

- Hur upplever ni slutscenen? Framstår det begripligt att man så lätt kan dras med emotionellt. Diskutera vilka andra sammanhang man kan få liknande upplevelser. Konserter, ravepartyn, sportevenemang eller kanske religiösa sammanhang? Har ni själva erfarenheter av något liknande?

- Fundera vidare över vilka attribut som olika grupper använder för att betona kollektivet över individen. Vilken betydelse har klassens uniform, den gemensamma hålsningen och det strama regelverket hade för att skapa gemenskap. Diskutera i vilken mån modet idag befrämjar eller motverkar grupptänkande. Hur vi använder kläder för att signalera tillhörighet respektive individualism?

Produktionsuppgifter

Tyskland 2008

Producent: Nina Maag

Manus: Dennis Gansel efter Todd Strassers roman

Regi: Dennis Gansel

Foto: Torsten Breuer

Klippning: Ueli Christen

Scenografi: Petra Ringleb

Musik: Heiko Maile

I rollerna

Rainer Wenger - Jürgen Vogel

Marco - Max Riemelt

Karo - Jennifer Ulrich

Tim - Frederick Lau

Kevin - Moux Mauff

Lisa - Christina do rego

Sinan - Elyas M'Barek

Bomber - Maximilian Wollmar

Tekniska uppgifter

Speltid: 102 minuter

Format: Cinemascope

Ljudsystem: Dolby Digital

Censur: Från 11 år

Svensk premiär: 5 december 2008

Distribution

Atlantic Film, Box 21123, 100 31 Stockholm, tel +46 8 30 52 30, fax +46 8 30 52 80 info@atlanticfilm.se, www.atlanticfilm.se

Redaktion: Andreas Hoffsten, Barn & Ungdom, Svenska Filminstitutet, november 2008